

Hezarfen Edhem Efendi'nin Özbekler Tekkesi'nde imal ettiği (1290/1873) buhar makinesinin plakası ve makineye taktığı pervane

Edhem Efendi'nin eserlerinden pek azı, bugün torun çocuklarının oturduğu Özbekler Tekkesi'nde korunmaktadır. Bunların saklandığı dolabın üstüne metni kendisine ait olan, "Nakişlar dolapta saklıdır, bunları yapan da toprakta gömülüdür" anlamındaki Arapça beytin yazdırılmasını vasiyet etmiş, bu vasiyeti ebru talebesinden hattat Aziz Rifâi Efendi tarafından yerine getirilmiştir.

20 Şevval 1321 (8 Ocak 1904) Cuma gecesi tekkenin mescidinde yatışı namazı esnasında vefat eden Edhem Efendi ertesi gün tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Kabir kitâbesindeki manzume Rıza Tefvik Bölükbaşı'ya aittir. Eski Washington büyükelçisi Münir Ertegün (ö. 1944) Edhem Efendi'nin torunudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 213-214; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 76; M. Uğur Derman, *Türk Sanatında Ebrû*, İstanbul 1977, s. 32-40; a.m.f., "İbrahim Edhem", *TA*, XIX, 505; Necmeddin Okyay'ın neşredilmemiş hâtıraları (M. Uğur Derman özel kütüphanesi); Süheyl Ünver, Dosya, Süleymaniye Ktp., nr. 24.

M. UĞUR DERMAN

EDHEM EFENDİ, Müştakzâde

(1862-1933)

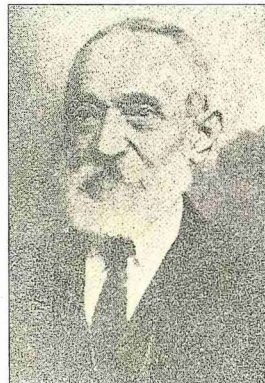
Kâdirî şeyhi,
mûsiki muallimi, bestekâr.

İstanbul Fatih'te Hoca Hayreddin Paşa mahallesinde doğdu. Babası İbrâillî Kadî İsmâil Hakkî Efendi, annesi Hatice Hayriye Hanım'dır. İlk öğrenimini aynı semtteki Hâfızpaşa İbtidâî Mektebi'nde yaptıktan sonra Fâtih Rüşdiyesi'ne devam ettiyse de rüşdiyeden mezun olmadı. Daha sonra Bahriye Haddehânesi'ne girdi. Bu arada 1874 yılında babasının vefatı üzerine Şeyhülislâm Kara Ha-

lîl Efendi onu himayesine aldı. 1876'da Muzika-i Hümâyun'a girdi ve aynı yıl askerî fırka dîvânîharbinde jurnal çavuşluğu ile görevlendirildi. Daha sonra Yemen'e gönderilmek üzere teşkil edilen nişancı taburuna mülâzım rütbesiyle tayin edilirdyse de annesinin arzusu üzerine askeriyeden ayrıldı.

Bu dönemde zamanın tanınmış âlimlerinden ders alarak kendisini yetiştirmeye başladı. Hocaları arasında, Fâtih Camii'nde İslâmî ilimlerle ilgili derslerine devam ettiği Karnâbâdlı Ömer Efendi, Ödemişli İbrâhim Efendi ve Şumnulu Hâfız İbrâhim Efendi'yi bilhassa zikretmek gerekir. Ayrıca yine Fâtih Camii'nde derslerine devam ederek kendisinden feyiz aldığı Köprülülü Mahmud Hoca'nın onun hayatında ayrı bir yeri olmuştur. 5 Şubat 1881 tarihinde Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti Muhasebe Kalemî'nde göreve başladı. 1883'te buradan Bahriye Nezâreti'ne geçti. 1892 yılında hacca gitti ve üç buçuk ay Medine'de kaldı. Özellikle burada okuduğu Türkçe mevlid çok beğenilmiş ve hâfizalarda derin iz bırakan bir icra tarzı olarak kaynaklara geçmiştir. 21 Eylül 1900 tarihinde rütbe-i sâlise ile taltif edildi. 1905'te Erkân-ı Harbiyye Dairesi Kalemî'ne tayin edildi. 1914 yılında emekliye ayrıldı ve hemen ardından girdiği Defter-i Hâkânî İstanbul Kayıt Kalemî'nde uzunca bir süre görev yaptı.

Edhem Efendi'nin tasavvufî hayatı, bir Kâdirî halifesi olan babasının vefatından sonra hocası Köprülülü Mahmud Efendi'ye intisabı ile başlar. Seyrû sülûkünü tamamladığı 1891 sonlarında hocasının vefatı üzerine Said Efendi adlı Bağdatlı bir zata biat etti ve ondan Nakşibendiyye icâzeti aldı. Hac dönüşü oturduğu mahallede Kâdiriyye'den Çenezâde Dergâhî şeyhi Bağdatlı Mehmed Emin Efendi'ye intisap etti ve bu dergâhtaki müridlerin mânevî terbiyesiyle görevlendi-

Müştakzâde
Edhem Efendi

Müştakzâde
Edhem
Efendi
gençlik
yıllarında

rildi. Emin Efendi'nin vefatı üzerine dergâhtan ayrıldıktan sonra 1916'da Fetih civarında Kefevî Tekkesi'ne Kâdirî Şeyhi Arap Said Efendi'nin halifesi olarak vekâleten, bir müddet sonra da asâleten tayin edildi ve tekkelerin kapatılmasına kadar (1925) bu görevde kaldı. 1918'deki meşhur Fatih yangınında evi yanınca Çarşamba'daki Murad Molla Tekkesi'nde oturmaya mecbur oldu. 21 Şevval 1351 (17 Şubat 1933) tarihinde vefat etti ve Edirnekapı dışındaki mezarlığa defnedildi.

Edhem Efendi tasavvufî hüviyetinin yanında asıl şöhretini mûsiki hocalığı ve bestekârlığı ile kazanmıştır. Mûsikideki temel bilgilerini Muzika-i Hümâyun'da iken aldı. Burada ilk hocaları sayılabilecek Sıdkı ve Kolağası Aziz Mahmud beylerden dinî ve din dışı eserler meşketti. Daha sonra devrin diğer üstatlarından ders alarak kısa zamanda kendini yetiştirdi ve ilk bestesini on yedi yaşında iken yaptı. Bir ara Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nde gınâ ve ilâhî muallimliği görevinde bulundu. Önceleri Malta kahvesinde, daha sonra da Hâfızpaşa Camii karşısındaki meşkhânesinde haftanın belirli günlerinde verdiği dersler Yıldız Sarayı'na verilen bir jurnal üzerine tatil edildi. Bu meşkhânece yetiştirdiği birçok ünlü mûsikîşinas arasında Hâfız Sâmi, Hâfız Kemal, Hâfız Mecid (Şesigür), hânende Arap Hüsnu, hânende Arap Cemal (Câlân) en önemlileridir. Resmî görevlerinden ayrıldıktan sonra Murad Molla Tekkesi'ndeki ikametî esnasında da mûsiki derslerini sürdürdü. Hâfız Cevdet (Soydanses) ve neyzen Süleyman Erguner bu devrede yetiştirdiği tanınmış taleberindendir.

Muzika-i Hümâyun'a intisabından dolayı Hânende Edhem, Bahriye Nezâreti'ndeki memuriyeti sebebiyle Bahriyeli (Tersaneli) Edhem, Hicaz'a gittiği için Hacı Edhem, nihayet şeyh olması münase-

EDHEM EFENDİ, Müştakzâde

betiyle de Şeyh Edhem Efendi adlarıyla çeşitli mecmualarda ismine rastlanan Edhem Bey ayrıca üslûp sahibi bir şarkı bestekârı olarak tanınmıştır. Klasik tarzda karcıgar makamında bir beste ile bu besteye yaptığı ağır ve yürük semâilerin dışında bestelediği günümüze ulaşan şarkılarının sayısı 158'dir. Ayrıca otuzun üzerinde ilâhî ve tevşih bestelemiş, ancak bunlardan zamanımıza sekizinin notası gelebilmiştir. Edhem Efendi şiirle de uğraşmış, ilk şiirlerinde Zârî mahlasını kullanmış, daha sonra şeyhi M. Emin Efendi tarafından kendisine İlhâmî mahlası verilmiştir. Ancak şiirlerini topladığı mecmua Fatih yangınının yanmıştır. Bestelediği dinî ve din dışı eserlerinden bir kısmının güftesi kendisine aittir. *Bergüzâr-ı Edhem yahut Ta'lim-i Usûl-i Mûsikî* adıyla neşrettiği (İstanbul 1307), bazı mûsikî bilgilerinin de bulunduğu güfte mecmuasında diğer güfteler yanında yirmi sekiz yaşına kadar bestelediği şarkılarına da yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müştakzâde Edhem Efendi, *Bergüzâr-ı Edhem yahut Ta'lim-i Usûl-i Mûsikî*, İstanbul 1307; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 273; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-ı Tekâyâ* (Akbatu), s. 62; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 449-451; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 177-178; Selâhattin Gürer, *Âşık Yunus Emre'nin Bestelenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 88-89; Mustafa Rona, *Ellî Yıllık Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 25-33; Sengel, *İlâhîler*, II, 12-13; III, 22-23; V, 172-173; Töre, *İlâhîler*, VI, 58; VII, 113; *Bestelerıyla Yunus Emre İlâhileri* (haz. Ahmet Hatiboğlu), Ankara 1993, s. 50-51; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Yünüs'ün Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu", *TY*, sy. 319 (1966), s. 138; Halil Can, "Edhem Efendiler", *MM*, sy. 243 (1969), s. 4-8, 16-17; "Arşiv Vesikaları: İbrahim Edhem Efendi'nin Resmî Tercüme-i Hâl Süretî", a.e., sy. 265 (1970), s. 16; Hayri Yenigün, "Şeyh Edhem Efendi", *Musikî ve Nota*, sy. 29, İstanbul 1972, s. 13; Gültekin Oransay, "Yayımlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri", *AÜ İlâhiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 184-185; R. Ekrem Koçu, "Edhem Efendi (Şeyh Hacı)", *İst.A*, IX, 4910; Öztuna, *BTMA*, I, 247-249.

NURİ ÖZCAN

EDHEM EFENDİ, Santürî

(1855-1926)

Türk bestekârı ve virtüozu.

İstanbul Beyazıt'ta Soğanağa mahallesinde doğdu. Babası kaptan Ali Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra on üç yaşlarında Enderun'a alındı. Burada güzel sesi ve mûsikîye olan kabiliyetiyle kısa zamanda dikkati çekince meşk-

hânedede mûsikî meşkine başlatıldı. Ünlü mûsikîşinaslardan ders alarak kendini yetiştirdi. Daha sonra Maliye Nezâreti'nde tereke memuru olarak görev aldı ve 1913'te emekliye ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1871'de Tophane'deki Firuzâğa'da kendi açtığı bir dershanede ve 1908-1913 yılları arasında Dârülmûsikî-i Osmânî'de santur dersleri vererek birçok öğrenci yetiştirdi. Bir ara Hidiv İbrâhim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitti. 1911'de Göksu'daki yalısı bir sel felâketine uğradı. Burada nota koleksiyonu ile değerli yazma eserlerin bulunduğu kütüphanesi yok oldu. İki yıl sonra sağ tarafına felç geldi ve hayatının sonuna kadar felçli olarak yaşadı. 14 Eylül 1926 tarihinde evinde çıkan bir yangında yanarak öldü ve Anadoluhisarı'ndaki Göksu Mezarlığı'na defnedildi.

Türk mûsikî tarihinin en büyük santur virtüozlarından kabul edilen Edhem Efendi, icracılığı yanında bestekârlığı ve hocalığı ile de devrinin ünlü mûsikîşinasları arasında yer almıştır. İlk mûsikî bilgilerini Enderun'da başta Hacı Ârif Bey ve Müezzınbaşı Rifat Bey olmak üzere zamanın meşhur hocalarından edindi. Faydalandığı hocalar arasında santur dersleri aldığı Miralay Hilmi ve Habis beylerle Batı mûsikisi ve armoni hocası Şefik Bey'i özellikle belirtmek gerekir. Başlangıçta keman öğrenmek istediği halde hocalarının ısrarı üzerine santurda karar kıldı ve zamanla bu sazda eşsiz bir icracı olarak kendini kabul ettirdi. Tavrında lirizmin hâkim olduğu, fevkalâde müzikalite sahibi bir icracı olup santur çalışı, Tanbûrî Cemil Bey'in tanbur icrası ile aynı seviyede tutulmuştur. Santurda pirinç tel kullanan Edhem Efendi'nin katıldığı bir fasılda piyano veya santurdan hangisinin çalındığını sadece sesinden anlamak güçtü. Edhem Efendi ayrıca saraydan ve devlet ricâlinden de itibar görmüştür. Bunlar arasında, saray ve konaklarına de-

vam ettiği Şehzade Vahdeddin (VI. Mehmed), Cemâleddin, Seyfeddin, Mehmed Ziyâeddin efendiler gibi mûsikîşinas hânedan mensupları ile Prens Abdülhalim Paşa ve bestekâr Ziyâ Paşa gibi tanınmış kişiler vardır. Uzun yıllar Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne santürî olarak devam etti ve aynı zamanda Neyzen Aziz Dede, Kemençeci Vasilaki, Kanûnî Şemsi ve Âmâ Nâzım gibi devrinin meşhur sâzendeleriyle saz arkadaşlığı yaptı.

Güçlü bir mûsikî hâfızasına sahip ve çok iyi bir notist olan Edhem Efendi, felçli halinde iken sol eliyle başta kendi eserleri olmak üzere hâfızasından nota koleksiyonunu yeniden yazmıştır. Kendi eliyle yazdığı *Külliyâtı*' İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki Arel Kütüphanesi'ndedir. Ayrıca bir şarkı ve saz eserleri bestekârı olarak da tanınan Edhem Efendi bu sahada peşrev, saz semâisi, beste, ağır semâi, yürük semâi, şarkı, longa, sirtö, oyun havası, polka, marş, köçekçe ve türkü formlarında 400'e yakın eser bestelemiştir. Öztuna'nın (bk. bibl.) listesini verdiği toplam 375 eserinden 259'u şarkı formundadır. Şarkılarında Hacı Ârif ve Şevki beylerin, büyük formdaki sözlü eserlerinde ise Tanbûrî Ali Efendi'nin etkisi sezilir. Eserlerinden en tanınmışları şehnaz ve sultânîyegâh longalarıdır. Ayrıca terkîp ettiği çehârâgâzın ve hicazkâr - büselik makamları ile de nazariyat konusundaki gücünü ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Canlı Tarihler: Lem'i Atlı Hâtıraları (nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1947, s. 115, 119-120; Vecdi Seyhun, *Santürî Edhem Bey*, İstanbul 1948; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 261; Mustafa Rona, *Ellî Yıllık Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 34-40; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi - Derleme*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları), II, 26-28; R. Ekrem Koçu, "Edhem Bey (Santürî İbrahim)", *İst.A*, IX, 4906-4907; Öztuna, *BTMA*, I, 243-247.

NURİ ÖZCAN

Santürî
Edhem Efendi

EDHEM PAŞA, Gazi

(bk. GAZİ EDHEM PAŞA).

EDHEM PAŞA, İbrâhim

(1818-1893)

Osmanlı sadrazamı.

Sakız'da doğdu. Rum asıllı olduğu, 1821 Rum ayaklanmaları sırasında Sakız âsilerinin isyanları bastırılırken çok küçük yaşta İstanbul'a getirildiği ve Kap-